

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
COMITE INTERDEPARTEMENTAL RECUEIL DE VARDAR

RECUEIL DE VARDAR

10

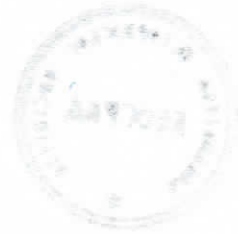
REDACTEUR VLADIMIR STOJANČEVIĆ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
МЕЃУОДЕЉЕЊСКИ ВАРДАРСКИ ОДБОР

ВАРДАРСКИ ЗБОРНИК

10

УРЕДНИК ВЛАДИМИР СТОЈАНЧЕВИЋ

БЕОГРАД 2015

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIERES

<i>Љиљана Алексић- -Пејковић</i> <i>Ljiljana Aleksić- -Pejković</i>	Покретање велешко-дебарског митрополитског питања. Дипломатска активност српске владе 1906–1907. године 1 Raising the Veles-Debar Metropolitan Question Diplomatic Activity of the Serbian Government in 1906–1907 43
<i>Владимир Стојанчевић</i> <i>Vladimir Stojančević</i>	Српске школе у Солунском вилајету од краја 19. века до Младотурске револуције 1908. године – Прилог познавању национално-просветног рада Краљевине Србије у Маћедонији. 45 Serbian Schools in the Salonica Vilayet from End-19th Century until the Young Turk Revolution of 1908 – Contribution to an Understanding of National and Educational Work of the Kingdom of Serbia in Macedonia 59
<i>Љиљана Алексић- -Пејковић</i> <i>Ljiljana Aleksić- -Pejković</i>	Преглед српско-бугарских односа 1904–1909. године 61 Overview of Serbian-Bulgarian relations in the 1904–1909 Period 83
<i>Славиша Негељковић</i> <i>Slaviša Nedeljković</i>	Политичко организовање Срба у Турској у првим месецима после победе Младотурске револуције 85 Political Organization of Serbs in Turkey in the initial months after the Victory of the Young Turk Revolution 101
<i>Милић Ф. Петровић</i> <i>Milić F. Petrović</i>	Писма Јована М. Ђирковића – Ђифе из Маћедоније (1904–1916) – Из заоставштине Јована Јовановића Пиџона – 103 Letters of Jovan M. Ćirković – Ćifa from Macedonia (1904–1916) From the Legacy of Jovan Jovanović Pižon 129
<i>Миле Станић</i> <i>Mile Stanić</i>	Извештај Арсенија Шијаковића из 1879. године 131 Report of Arsenije Šijaković from 1879 141
<i>Урош Шешум</i> <i>Uroš Šešum</i>	О броју Срба у Јужној Старој Србији 1903–1908. године. 143 Number of Serbs in South Old Serbia 1903–1908 170

<i>Славиша Негељковић</i>	Призренска богословија и национални рад у српским областима у Македонији од 1871. до 1887. године.	171
<i>Slaviša Nedeljković</i>	Seminary of Prizren and National Work in Serbian Areas in Macedonia from 1871 until 1887	188
<i>Стјаниша Војиновић</i>	Иван Иванић	189
<i>Staniša Vojinović</i>	Ivan Ivanić.	205
<i>Стјаниша Војиновић</i>	Скопски лист „Вардар“ (1908–1912, 1914).	207
<i>Staniša Vojinović</i>	Skopje Newspaper “Vardar” (1908–1912, 1914)	225
<i>Милић Ф. Петровић</i>	Јован Јовановић Пиџон о Македонском питању	227
<i>Milić F. Petrović</i>	Jovan Jovanović Pižon on the Macedonian Question	237
<i>Александар Растовић</i>	Ситуација у Македонији 1907. године на страницама „Times“-а	239
<i>Aleksandar Rastović</i>	Situation in Macedonia in 1907 on the pages of the “Times”	249
<i>Софија Божић</i>	Бугарска академија наука, Српска краљевска академија и македонско питање 1913. године	251
<i>Sofija Božić</i>	Bulgarian Academy of Sciences, Serbian Royal Academy and the Macedonian Question in 1913	261
<i>Ђорђе Перућ</i>	Три песме из „Руковети“ Стевана Мокрањца у записима српских конзула из Македоније	263
<i>Djordje Perić</i>	Three Songs from Stevan Mokranjac's “Garlands” written down by Serbian consuls from Macedonia	283
<i>Борисав Челиковић</i>	Јеремија М. Павловић као истраживач Јужне Србије	285
<i>Borisav Čeliković</i>	Jeremija M. Pavlović as researcher of South Serbia	292
<i>Драгиша И. Кецојевић</i>	Насељеници из Ђевђелијског среза.	293
<i>Dragiša I. Kecojević</i>	Settlers from the Djevdjelija district	314
<i>Драгиша И. Кецојевић</i>	Шабановићи у Јужној Србији	317
<i>Dragiša I. Kecojević</i>	Šabanovići in South Serbia	343
<i>Владимир Стојанчевић</i>	Један конзулски извештај из Битоља 1901. године.	345
<i>Vladimir Stojančević</i>	A Consular Report from Bitola in 1901.	359

СИТУАЦИЈА У МАКЕДОНИЈИ 1907. ГОДИНЕ НА СТРАНИЦАМА „TIMES“-А

АЛЕКСАНДАР РАСТОВИЋ

Македонско питање као посебно, дипломатско питање почело је да се артикулише избијањем велике Источне кризе 1875–1878. године, и Берлинским конгресом. До тада је оно сматрано делом ширег Источног и балканског питања. Због свог геополитичког и стратешког положаја Македонија, а нарочито моравско-вардарска котлина постала је важна интересна сфера великих европских сила, али и балканских држава. Од 1895–1896. године македонско питање се коначно формира као посебно питање.¹ Оно је подразумевало скуп унутрашњих проблема у централним деловима европске Турске односно дипломатску активност балканских држава и великих сила (пре свега Аустроугарске и Русије) на решавању националног питања и територијално-политичког статуса те области.² Свака од балканских држава која је полагала право на Македонију имала је своје становиште о границама, пореклу и припадности њеног становништва. За Србе је она била важна не само због порекла и припадности њених житеља већ и због граница разграничења Старом Србијом, при чему су граничне коте спуштане јужније, сматрајући српском територијом највећи део спорног простора.³

Вероване да је одлукама Берлинског конгреса устројен пут ка трајном миру на Балкану показало се врло брзо као илузија. Турска није започела споровођење неопходних промена у циљу побољшања положаја хришћанске популације, а балканске државе (Бугарска, Србија, Грчка) све израженије су вршиле пропагандну активност и испољавале територијалне захтеве у погледу Битољског, Солунског и Косовског вилајета.⁴ Србија заустављена у остваривању национално-државних интереса у правцу Босне и Херцеговине на Берлинском конгресу, окреће

1 А. Растовић, *Велика Бришанија и македонско питање 1903–1908. године*, Београд 2011, 15.

2 Љ. Алексић-Пејковић, Ж. Анић, *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, књига II-додатак 2, Организација Српска одбрана 1906. године, 739.

3 М. Војводић, *Србија и македонско питање*, Историјски гласник 1–2, 1990–1992, Београд 1992, 38.

4 Исто, 36.

се Македонији,⁵ која током осамдесетих, а нарочито од средине деведесетих година XIX века постаје важна дестинација за реализовање политичких интереса балканских држава.⁶ Активности, пре свега Бугарске и Србије, у почетку су се испољавале у просветној, културној и верској сфери.⁷ Оснивање Бугарске егзархије, деловање учитеља, утемељење културно-просветних установа, само су неке од конкретних акција које су представљале претечу за озбиљнији и континуирани национални, дипломатски и политички рад.⁸ За разлику од Бугарске Србија је каснила са пропагандним односно црквено-просветним радом у Старој Србији и Македонији, и она се тек од 1885. озбиљније окреће заштити својих интереса на том подручју.⁹ Моравско-вардарска долина представљала је кичму Србије, њену осовину.¹⁰ Једна од најдалекосежнијих одлука у том правцу је била формирање Друштва Светог Саве,¹¹ отварање конзулата (Скопље и Солун 1887, Битољ 1889), оснивање Просветно-политичког одељења при МИД-у 1889, добијање владичанских епархија (рашко-призренска 1896, скопска 1897), и права на подизање школа у Битољском и Солунском вилајету 1897. године.¹² Свим овим мерама требало је парирати агресивној бугарској пропаганди.¹³

Упоредо са деловањем балканских држава на територији Македоније је 1893, изникао и покрет за њено национално ослобођење и уједињење (Внатрешна македонска револуционарна организација). Као пандан тој тајној организацији у Софији је годину дана касније основан Врховни македонски комитет, под контролом бугарске владе, са задатком да изазива побуне у Македонији и подстиче становништво на ослобођење од Турака и уједињење са Бугарском.¹⁴ Врховисти су чврсто веровали да ће нереди у Македонији изазвати интервенцију великих сила односно интернационализацију македонског питања које ће се на

5 М. Војводић, *Владимир Карић, српски конзул у Скопљу (1889–1892)*, Вардарски зборник 1, Београд 1999, 3, Исти, *Путовање Михаила Г. Рисшића по Старој Србији и Македонији 1892. године*, у: М. Војводић, *Изазови српске спољне политике*, Београд 2007, 254.

6 Исти, *Македонија у политици балканских држава 1895. године*, *Пушеви српске дипломатије*. Огледи о спољној политици Србије у XIX и XX веку, Београд 1999, 90–91, С. Терзић, *Конзулат Краљевине Србије у Битољу (1889–1897)*, *Историјски часопис*, Књ. LVII (2008), Београд 2008, 328–329.

7 М. Војводић, *Сшојан Новаковић и Владимир Карић*, Београд 2003, 55–62.

8 С. Терзић, *Србија и Грчка 1856–1903. Борба за Балкан*, Београд 1992, 288–289.

9 М. Војводић, *Србија и македонско питање*, 37, Љ. Доклестић, *Српско-македонски односи во XIX-ош век до 1897. година*, Скопје 1973, 247–248, 279.

10 Ј. М. Јовановић, *Лужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, Београд 1992³, 23.

11 О раду друштва види у: М. Војводић, *Друштво Светог Саве. Документи 1886–1891*, Београд 1999, 7–12.

12 М. Војводић, *Србија и македонско питање*, 37, Ј. М. Јовановић, *Лужна Србија*, 129–135.

13 М. Војводић, *Рад „Друштва Светог Саве“ 1886–1891*, у: М. Војводић, *Изазови српске спољне политике*, 217.

14 А. Растовић, *Погледи Велике Британије и Србије на проблем Македоније 1903–1908*, *Историјски часопис*, књ. XLIX (2002), Београд 2003, 223.

крају решити припајањем Бугарској. Међутим, велике силе су после Берлинског конгреса биле чврсто одређене да не дозволе поновно отварање Источног питања. У томе су нарочито истрајавале Русија и Аустроугарска свака вођена својим интересима.

На прелазу два века на том простору је приметно снажно деловање бугарских комитских чета и ВМРО-а, али и оштре реакције Турске према хришћанима који су се нашли под снажном репресијом турских власти.¹⁵ Интензивно ангажовање Бугарске изазвало је и повећано интересовање Србије за Македонију. Релативно затишје које је наступило после снажног притиска великих сила на балканске државе да обуставе упаде својих чета на тле Македоније трајаће до пролећа 1902. године када спирала насиља поново добија на замаху. Долази до избијања великих немира (Пирински устанак), упада бугарских комитских група, и тешких репресалија турских власти. Целокупну ситуацију је додатно отежавала и нестабилна економска ситуација.¹⁶ Појачана активност бугарских комитских чета на тлу Македоније није остала без одјека у Србији која као одговор на то у лето 1903, формира у Београду Српску организацију за одбрану интереса српског народа у Старој Србији и Македонији (Српска одбрана у Турској). Ипак, она генерално и даље подржава став Аустрије и Русије о потреби очувања статуса кво.¹⁷

Уздрана ширењем побуна Порта приступа козметичким променама како би умирила хришћане. У том смислу средином децембра 1902, издаје инструкције о реформама у области јавне управе, правосуђа, школства и јавних радова у својим европским вилајетима.¹⁸

С обзиром на то да децембарска Ирада није допринела смиревању ситуације, владе Русије и Аустроугарске су крајем фебруара 1903, усвојиле тзв. Фебруарски Меморандум о реформама на подручју румелијских вилајета, што је био први случај да су три вилајета (Битољски, Солунски и Косовски) издвојени као једна целина под контролом Аустрије и Русије. Високој Порти се препоручивало да допуни децембарски програм, то јест конкретизује усвојене мере, јер су постојеће биле више декларативне.¹⁹ И овај Меморандум је остао само мртво слово на папиру, а стање у европским деловима Турске се и даље драматично погоршава-

15 В. Стојанчевић, *Прилике у западној половини Косовској вилајета према извештајима аустроугарског конзула у Скопљу 1900. и 1901. године*, Историјски часопис, књ. XII–XIII, 1961–1962, Београд 1963, 287–288.

16 М. Јамбајев, *Ruski konzuli o društvu Makedonije početkom 20. veka (administracija, ekonomija i stanovništvo)*, Godišnjak za društvenu istoriju, god. VI, sveska 1, 1999, Београд 1999, 33–36.

17 М. Војводић, *Дипломатска активност Стојана Новаковића у вези са Старом Србијом и Македонијом 1901–1902. године*, Вардарски зборник 5, Београд 2006, 48.

18 Instrukcije Visoke Porte koje se odnose na vilajete evropske Turske o reformama uprave i javnog obrazovanja, 12. decembra 1902 (12. Ramazan 1320), види у: М. Стојковић, *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*, I tom (1876–1918), Београд 1998, бр. 76, 233–236.

19 Memorandum vlada Austro-Ugarske i Rusije u vezi reformi koje treba da se sprovedu u vilajetu Rumelija (Februarski program reformi), 21. februar 1903, види у: М. Стојковић, *Balkanski ugovorni odnosi I*, бр. 77, 236–237.

ло. Незадовољство је кулминирало избијањем устанка 2. августа 1903. у Битољском вилајету (тзв. Крушевска република) који се проширио и на делове Солунског и Косовског вилајета. Међутим, брзо гушење побуне и драконско кажњавање устаника и недужног народа још више је закомпликовало тамошњу ситуацију и утрло пут наставку анархије. Све је то натерало руску и аустријску владу да енергичније утичу на Турску да приступи спровођењу практичног реформског пакета мера. Крајем октобра 1903. у Мирцштегу је усвојен програм реформи чија је суштина била обустављање даљег терора над хришћанима и њихово укључивање у политички живот Турске. Порта се обавезивала да у администрацију и судство обавезно укључи хришћане, надокнади штету која им је нанета приликом гушења устанака, изгради им нове куће и ослободи их једногодишњег пореза.²⁰ Велика Порта је реформе прихватила невољно, чинећи све да их изигра.

Што се тиче ситуације у Македонији она се после усвајања програма из Мирцштега привремено стабилизовала, мада се од јесени 1904, поново бележи масовнији упад српских, а нарочито бугарских комитских чета.²¹ Стање је нарочито драматично погоршано током 1905–1906, и до средине 1907. године, о чему је интензивно писала европска штампа, а посебно британска која је као снажан креатор домаћег јавног мњења још од времена августовског устанка 1903. године често извештавала о свему ономе што се дешава на тамошњим просторима. У описивању македонске стварности нарочито се истицао Times, иначе најстарија, најугледнија и најтиражнија енглеска новина, чији новинари и дописници су скоро свакодневно извештавали са лица места. Уредништво овог листа је неговало најразноврсније форме новинарског изражавања када је реч о македонском питању. Објављиване су штуре вести, notiце, краћи или дужи извештаји, али и опширни коментари, занимљиве репортаже и то у посебно отвореној рубрици која је носила различите називе: Македонија, ситуација у Македонији, Македонско питање, реформе у Македонији, проблеми у Македонији, македонска реформска шема, сукоби у Македонији. Међутим, лист је под снажним утицајем свог специјалног дописника из Софије Дејвида Баучера који је био својеврсни бугарски лобиста изражавао снажна пробугарска осећања по питању припадности Македоније, што је кулминирало током 1903. и 1904. године, мада је нешто умеренији курс заузео наредних година, а посебно током 1907. и 1908. године када су се могла чути и српска и грчка гледишта у вези са ситуацијом и припадношћу Македоније, а нарочито по питању упада комитских чета.

Једна од најчешћих тема на страницама Times-а и током 1907. године у вези са Македонијом односила се на тамошњу тешку ситуацију. Већ почетком јануара 1907, уредништво је објавило опширно писмо

²⁰ Мирцтешки програм реформи Русије и Аустро-Угарске за Македонију, 24. октобар 1903, види у: М. Стојковић, *Balkanski ugovorni odnosi I*, br. 80, 240.

²¹ М. Војводић, *Србија и македонско питање*, 40.

познатог археолога Артура Еванса под насловом *The Reign of Terror in Macedonia and the „Interested Powers“* (*Владавина џерора у Македонији и заинтересоване силе*) у коме он скоро драматично упозорава на лоше стање у Македонији, које реално представља опасност по мир на Блиском истоку. Турске власти је оптужио за терор, масакре, при чему је навео случај Битољског вилајета где је после гушења августовског устанка 1903. године у потпуности или делимично спаљено и уништено сто деветнаест села. Еванс је упозоравао да Македонија поново постаје поприште покоља, срамоте, побуне, да у многим областима сељаци живе као „прогоњене звери“, и због терора коме су изложени не спавају у својим кућама већ спас и сигурност налазе у оближњим шумама. Изнео је податак да се просечно дневно дешава пет до осам убиства. Текст је закључио речима да је на делу велика трагедија и постепено мучеништво Македоније.²²

У сличном тону је одисао и текст *The Macedonian Crisis* (*Македонска криза*), Неоклесиса Касасиса из Лондона који је почетком септембра упутио опширно писмо редакцији у коме је изнео податке који су потврђивали изузетно немирну ситуацију у Македонији. Касасис је тврдио да су бугарске комите у сукобу са српским, грчким и албанским четата не само извршиле убиства, већ начиниле и знатна разарања села где су се водиле борбе. Само у претходних четрдесет осам сати убијено је сто десет људи у различитим деловима Македоније. У сукобу тридесет бугарских комита и турских јединица код Водена било је доста мртвих и рањених на обе стране. Указао је да постоји знатан ривалитет међу бугарским комитама који нарочито сурово поступају према издајницима из својих редова. Сва та анархија тера мирољубиво становништво Македоније да се исељава, посебно у Америку. По аутору успостављање мира у Македонији не ометају бугарске, српске или грчке чете које тамо делују, већ лицемерна, двострука, неискрена политика коју води Порта. Касасис сликовито завршава свој ауторски текст речима да „Порта мора да оштрицу акције усмери ка Софији где кључа деструктивни вулкан под маском захтева за слободом и аутономијом Македоније“.²³

Доста простора уредништво листа је посвећивало и извођењу реформи. Тако је 5. марта 1907, објављен текст *The Powers and Macedonian Reform* (*Силе и македонске реформе*) у коме се анализирао предлог великих сила о реорганизацији жандармерије на тлу Македоније, при чему се истицало задовољство спремношћу Аустроугарске и Русије да много више заједнички раде и сарађују са Великом Британијом по питању извођења реформи.²⁴

У тексту штампаном 13. марта под насловом *The Powers and Macedonian Reform* (*Силе и македонске реформе*) указивало се на проблеме у

22 *The Reign of Terror in Macedonia and the „Interested Powers“*, The Times, January 9, 1907, N° 38225, p. 4.

23 *The Macedonian Crisis*, The Times, September 7, 1907, N° 38432, p. 14.

24 *The Powers and Macedonian Reform*, The Times, March 5, 1907, N° 38272, p. 5.

договору око наставка реформи, али и наглашавало да је спровођење реформи у области финансија, судства и жандармерије у интересу тамошњег становништва. У истом тексту преносио се и део написа објављеног у аустријском листу *Fremdenblatt* који је оштро критиковао адресу коју су представници македонске емиграције у Софији упутили Хенри Кембел Банерману, енглеском премијеру, а у којој се тражила аутономија за Македонију и Једренски вилајет, при чему би се на њеном челу налазио један хришћански гувернер. Овај лист је констатовао да је тако нешто могуће да се оствари једино силом и оружјем. Уредништво листа се на крају ипак оградило од овог захтева македонских избеглица констатацијом да је Лондон остао глув на њихов апел.²⁵

О упадима и акцијама устаничких чета Times је током 1907. године извештавао скоро свакодневно. Тако на пример 29. марта је објављена вест да је неколико албанских одметника 21. марта киднаповало десетогодишњег Роберта Ебота, сина угледног Енглеза Алфреда Ебота из Солуна. О том догађају се писало и 4. априла када је констатовано да киднаповано дете није још пронађено, а износили су се и могући мотиви отмице. Изнета је теза да су киднаповање испланирали Грци, а извели Албанци. Могући разлог за отмицу тражен је у намери грчких и бугарских комитских вођа да искористе овај догађај као прилику да кроз откуп прикупе финансијска средства за даље деловање.²⁶ Исти лист је 1. маја 1907. године објавио и информацију да су два наоружана Албанца 29. априла напала Хиткот Смита британског вицеконзула у Скопљу.²⁷ Поред албанских банди, британске дипломате и официри су били на мети и бугарских комитлија који су почетком августа ранили у ногу и заробили енглеског пуковника Елиота код села Ђуређик у близини Дrame у Солунском вилајету, а у циљу његовог новчаног откупа. Захваљујући акцији турских војника енглески официр је убрзо ослобођен.²⁸

Times је извештавао и о упаду и деловању српских устаничких чета. Тако на пример у чланку *Annihilation of a Servian Band (Уништење српске чете)* објављеном 3. августа истицало се да је према информацијама из поузданих извора велика српска чета са око четрдесет људи предвођена капетаном Драгољубом Николићем, при чему највећи број тих бораца су припадници регуларне српске војске, уништена у близини Тетова од стране турских војних јединица. Том приликом је убијен и капетан Николић. Лист напомиње да је информацију о учешћу српских војника у овој чети порицала српска влада.²⁹ Неколико дана касније објављена је и вест да су турске трупе, користећи и артиљерију уништили велику бугарску чету комитетлије у близини Флорине.

25 *The Powers and Macedonian Reform*, The Times, March 13, 1907, N° 38279, p. 4.

26 *British Subject captured by Brigands*, The Times, March 29, 1907, N° 38293, p. 3. *The Capture of a British Subject by Brigands*, The Times, April 4, 1907, N° 38298, p. 3.

27 *Attack on a British Vice-Consul*, The Times, May 1, 1907, N° 38321, p. 5.

28 *The Attack on a British Officer*, The Times, August 3, 1907, N° 38402, p. 5.

29 *Annihilation of a Servian Band*, The Times, August 3, 1907, N° 38402, p. 5.

О српским четницима Times је писао и средином новембра 1907. У тексту *The State of Macedonia (Сјашње у Македонији)* упозоравало се да се знатне српске јединице налазе у кази Гостивар, али да су се примириле, односно да не чине ништа како би помогле својим сународницима и спречиле њихове патње. Углавном су деловали политички и њихове активности су биле усмерене против ненаоружаног бугарског становништва у источном делу вилајета и то углавном на просторима Криве Паланке и Куманова, односно подручја које се наслања на бугарску границу. Реч је о чети која је без одобрења српске владе, почетком јула прешла код села Пасјане, а била уништена, што је изазвало велике репресалије турских власти и тамошњих Албанаца. Истицао се податак да су наводно српски четници у Паланачкој кази присиле становништво двадесет пет чистих бугарских села да се изјасне као Срби, док је у претходне две године осамдесет бугарских села у Косовском вилајету било изложено терору српских чета. Наведен је и најновији пример да је само током једног дана крајем октобра 1907, осам бугарских дрвосеча из Скопља заклано од стране српских комита, као и да су Срби починили и масакр осам Бугара у паланачкој кази. Коначно, Срби су извршили масакр четрнаест бугарских сељака у селу Бабина Пољана у близини српске границе. На крају су пренети званични аустријски подаци по којима је на простору скопског санџака двеста осамдесет људи убијено, педесет троје рањено, а шездесет једна особа се водила као нестала.³⁰

Крајем децембра 1907, објављени су и подаци из Плаве књиге о размерама борби на тлу скопског санџака у 1906. години. Према тим информацијама укупно је било тридесет осам сукоба у којима је убијено сто девет бугарских комита, и сто тринаест српских четника, четрнаест цивила, и четрдесет четири турских војника. Рањено је шесто педесет девет лица, а њих сто се водило као нестали. На основу приспелих извештаја у 1906. години, уочавала се појачана активност бугарских, грчких и српских револуционарних чета.³¹

Српска влада је током 1907. године у више наврата демантовала да стоји иза српских чета тврдећи да су оне у сваком случају ипак далеко малобројније него бугарске банде. Објашњавало се да су српске чете у Македонији самоникле и формиране у циљу самоодбране и да је њихова стратегија деловања била дефанзивног карактера. Ове оцене су поткрепљене и званичним статистичким подацима Турске да Срби имају најмање формираних јединица које су само браниле српски народ од турских и бугарских напада.³²

Да би потврдио српске тврдње о томе да су српске чете у Македонији малобројније од бугарских као и колико је Срба побијено у другој половини 1906, Никола Пашић је 16. марта 1907, од српских конзула у

30 *The State of Macedonia*, The Times, November 18, 1907, № 38493, p. 5.

31 The Times, December 23, 1907, № 38523, p. 3.

32 АС, МИДС, ПО, 1907, Ф - II, Д - IV, Пов. бр. 3, МИД – посланству Србије у Француској и Белгији, 8/21. I 1907.

Битољу, Солуну и Скопљу затражио да му пошаљу извештаје о томе. Владимир Љотић, српски генерални конзул у Солуну већ је сутрадан послао извештај по коме је на територији Македоније било укупно четрдесет пет сукоба турских војника и чета, од којих су двадесет три чете сачињавали Бугари, дванаест Грци и десет Срби. Том приликом убијено је укупно деведесет пет лица и то четрдесет један Бугарин, педесет Грка и четворо Срба. Што се тиче губитака Турака укупно их је настрадало двадесет двоје, од тога седамнаест војника, четири жандарма и један официр. Највише их је страдало у сукобу са бугарским четама, затим са грчким, а најмање их је убијено од стране српских чета.³³ Према томе, статистички гледано турске јединице су се најмање сукобљавале са српским четницима, и најмање их је настрадало од њих. Податке који потврђују српске тврдње и статистику објавиле су и званичне турске власти у званичном билтену, који обухвата време од годину дана, то јест од почетка марта 1906. до краја фебруара 1907. Према тим подацима турске трупе су имале укупно сто један сукоб са четама, од тога педесет шест са бугарским четама, тридесет четири са грчким и једанаест са српским. У тим сукобима погинуло је укупно четири стотине шездесет два борца, и шездесет четири војника. Од тога погинуло је двеста четрдесет два Бугарина, сто осамдесет један Грк и тридесет девет Срба. Турака је највише погинуло у сукобу са бугарским четама (четрдесет два), затим са грчким (шеснаест) и српским (шест). У периоду фебруар–април 1907, било је укупно двадесет пет сукоба, од тога седамнаест са бугарским, пет са српским и три са грчким јединицама.³⁴

С обзиром на то да је и поред ових јасних показатеља о премоћи бугарских револуционарних чета над српским, бугарска дипломатија је кривицу за непрестане немире у Македонији сваљивала на Србију, оптужујући је да организује и шаље наоружане чете, Никола Пашић је 11. јуна 1907. поново упутио инструкције српским посланицима у иностранству, посебно посланству у Лондону, да демантују све те лажне оптужбе. Посланицима је сугерисано да објасне европским дипломатама да су српске чете у Македонији дело самих Срба у тој области и да су њихове активности провоциране терором бугарских комитета.³⁵

Као што смо видели званична Србија је чинила велике напоре да увери европске силе и Велику Британију да не помаже револуционарне чете,

33 Што се тиче рањених припадника комитета у датом периоду, повређена су два бугарска комитета и један грчки, а заробљен је подједнак број грчких и бугарских четника, укупно двадесет двоје и то по једанаест на свакој страни. На турској стани укупно је рањено двадесет осам низама, три жандарма и пет официра. АС, МИДС, ППО, 1907, 3-ред 112, ПП. бр. 925, Пашић – конзулатима у Скопљу, Солуну и Битољу, 3/16. III 1907, АС, МИДС, ППО, 1907, О-ред 378, Пов. бр. 925, В. Љотић – Пашићу, 3/16. III 1907.

34 АС, МИДС, ППО, 1907, О-ред 378, Пов. бр. 260, Ј. Ненадовић – Пашићу, 19. III/1. IV 1907, АС, МИДС, Посланство у Цариграду, 1907, Ф-128, Пашић – дипломатско конзуларним представницима Србије 24. III/6. IV 1907.

35 АС, МИДС, ППО, 1907, О-ред 378, ПП. бр. 2659, Пашић – посланствима и конзулатима Србије, 29.V/11. VI 1907.

али и да покаже да је положај становништва несносан, а убиства и угњетавања свакодневна појава. Само у периоду од почетка јула 1906. до 1. марта 1907. године убијен је четрдесет један српски цивил у скопској епархији од стране турских војника, бугарских комита и Арбанаса.³⁶ Нарочито је у првој половини 1907. тешка ситуација била у гостиварској и кумановској кази. Срби у гостиварском крају су нарочито били на мети албанских чета и разбојника. Процене српских дипломата су биле врло песимистичке због оцене да ће се тамошње становништво иселити уколико се не учини крај њиховом терорисању. Албански одметници, уз благонаклон став турских власти отимају стоку, пљачкају, уцењују. У сличној несносној ситуацији су се налазили и Срби у кумановској кази само што су њих угњетавали турски војници.³⁷

Times је доста писао и о ривалству балканских народа у вези са припадношћу Македоније. О томе говори чланак *The Warfare of the Christian Race (Рајновање хришћанских раса)* објављен 29. јула 1907. Аутор најпре критикује европске владе да су им извори информација о ситуацији у Македонији нетачни и неодговарајући, и да нису свесни шта се тамо заиста дешава. Аустријски и руски цивилни агенти не познају ситуацију на терену, добијају информације из друге руке, и само седе у својим кабинетима. За разлику од њих похвалио је деловање страних жандармеријских официра који имају бољи и истинитији преглед ситуације на терену. Најтежа ситуација је у подручју Битољског вилајета и у Касторији где је по новинару деловало четиристо добро обучених и опремљених грчких устаника који су имали подршку грчке владе и чији је циљ био да се простор који су сматрали својим у политичком и етногеографском смислу прошири на север при чему би у грчку сферу утицаја ушли Битољ, Прилеп, и простор југоисточно у правцу Серес–Кавала. Грчке чете су терорисале бугарски живаљ око Касторије, убијајући чак и жене и децу, и присиљавајући их да се иселе са тог простора.

Констатујући да су грчке чете најбоље опремљене, аутор даље пише да и друге хришћанске расе прибегавају сличним методама. Упозоравао је да српске чете у Косовском вилајету раде на преобраћању Бугара у Србе, док на североистоку бугарске комите присиљавају Србе да се претопе у Бугаре. На простору између Прилепа и Морихова нарочито је било снажно сукобљавање Срба, Бугара и Грка. Тврдећи да је ситуација тешка аутор текста на крају сматра да је неопходно да се изврши снажан притисак на владе у Софији, Београду и Атини, како би се зауставио рат раса у Македонији.³⁸ У сличном тону је провејавао и текст који је објављен 1. августа при чему је уредништво поново апеловало

36 АС, МИДС, ППО, 1907, 3-ред 112, ПП. бр. 239, Љ. Михаиловић – МИД-у, 19.IV/2. V 1907.

37 АС, МИДС, ППО, Конзулат Приштина 1907, ПП. Бр. 470, Генерални конзулат Србије у Скопљу – конзулату у Приштини, 15./28. V 1907., АС, МИДС, ГК Будимпешта 1907, ПП бр. 488, Љ. Михаиловић – ГК Србије у Будимпешти, 20. V/2. VI 1907.

38 *The Warfare of the Christian Race*, The Times, July 29, 1907, N° 38398, p. 8.

на велике европске силе да се изврши непристрасан притисак на владе у Београду, Софији и Атини како би се прекинуо систем политичке пропаганде којом се протежирају убиства и насиља.³⁹

Коначно, занимљив је текст који је објављен 2. јула 1907, године, а који говори о стању у коме се налазе затвори у Македонији. Лист истиче да су аустријски и руски цивилни агенти у Скопљу одлучни да од Хилми-паше затраже да изврши реконструкцију и обнову затвора и побољша услове живота затвореника, У том смислу тражиће да се обезбеди снабдевање водом као и медицински третман затвореника. Уредништво је навело и важне податке да се у том тренутку у затворима у Скопљу налазило хиљаду деведесет три лица, од тога четиристо педесет осам су били хришћани, триста осамдесет три муслимани, један Јеврејин и дванаест жена. Осим тога у притвору се налазило сто седамнаест хришћана и сто двадесет два муслимана.⁴⁰

Велике силе су јула 1907, извршиле снажан притисак на све три владе, посебно на српску. То је, поред претњи ратом од стране Бугарске и пропасти чете код Пасјана имало за последицу да је српска четничка акција суспендована до краја године и приступило се реорганизацији.

39 *The Powers and the Greek Bands*, *The Times*, August 1, 1907, № 38400, p. 5.

40 *The Conditions of Macedonian Prisons*, *The Times*, July 2, 1907, № 38374, p. 5.

SITUATION IN MACEDONIA IN 1907 ON THE PAGES
OF THE "TIMES"

The Macedonian question, arising as a separate political and diplomatic issue after the Berlin Congress, was definitely formulated in mid-1890s. It referred to a set of interior problems in central parts of European Turkey, that is, to the diplomatic activity of the Balkan states and Austria-Hungary and Russia aimed at resolving the national question and the territorial and political status of this area. At the turn of the century, the area faced strong action of the Bulgarian komitadji and the Macedonian Committee which not only caused unrest, but also provoked a harsh response from Turkey, the brunt of which was borne by Christians who were subject to strong repression by the Turkish government. As a result, Serbia's interest in Macedonia increased. A relative lull which ensued after great powers placed strong pressure on the Balkan states to discontinue incursions of their troops into Macedonian territory lasted until the spring of 1902 when the spiral of violence regained momentum. What followed was a major insurrection, komitadji incursions and strong repression by the Turkish government. Dissatisfaction peaked in August 1903 when insurrection spread to Bitola, Salonica and parts of Edirne and Kosovo Vilayets. After the insurrection was quelled and reforms from Mirzsteg introduced, the situation calmed down but only temporarily, with unrest flaring up again from late 1904 and during 1905–1907. Turbulent circumstances, unrest, difficult position of Christians, and frequent incursions of komitadji groups again drew the attention of the European, and, particularly, British public. During 1907, the British press reported almost daily on unrest in Macedonia, including in particular *The Times* newspaper which dedicated a special column to Macedonia. It is also interesting to note that the newspaper had special correspondents who reported regularly on strife in Macedonia, including David Bouchier, who was an able journalist and correspondent from Sophia, but who at the same time staunchly promoted the Bulgarian national idea and policy and daily propagated the idea of Bulgarian entitlement to Macedonia.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

949.715

ВАРДАРСКИ зборник = Recueil de Vardar / уредник Владимир Стојанчевић. – 1999, бр. 1– . – Београд : Српска академија наука и уметности, 1999– (Београд : Службени гласник). – 25 cm

ISSN 1450-8486 = Вардарски зборник
COBISS.SR-ID 158242311